

ЧАСОПИСИ И ЗБОРНИЦИ

УДК 271.222(497.11)-9(082)

Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве,
I–II, ур. Владислав Пузовић, Владан Таталовић, Православни
богословски факултет Универзитета у Београду, Свети
Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд,
2020, I – 541 стр.; II – 523 стр.

Осам векова самосталности Српске православне цркве Православни богословски факултет – основан 1905, заједно са Правним, Филозофским, Техничким и Медицинским, када је донет Закон о Универзитету 27. фебруара, а оснивачка седница савета овог факултета одржана је 6. септембра 2020. у Ректорату Београдског универзитета – обележио је петодневним научним скупом. У години јубилеја – 2018 – одржан је од 10. до 14. децембра међународни научни скуп под насловом „Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219–2019): историјско, богословско и културно наслеђе”, са благословом његове светости блаженопочившег архиепископа пећког, митрополита београдско-карловачког и патријарха господина Иринеја. После две године, у издаваштву Светог архијерејског синода Српске православне цркве и Православног богословског факултета Универзитета у Београду појавио се двотомни зборник, у коме се налази 91 рад, подељен по тематским областима. Настао је трудом Уређивачког одбора, уз сарадњу великог рецензентског тима, који броји неколико десетина најеминентнијих стручњака, домаћих и иностранних, из области теологије, историје, филологије, историје уметности итд, а највећи терет и одговорност понели су главни уредници – проф. др Владислав Пузовић и проф. др Владан Таталовић,

Ова научноистраживачка публикација представља изузетан подухват у контексту друштвено-хуманистичких наука, с обзиром на интердисциплинарно сагледавање и приступе осмовековном битисању и бивствовању аутокефалне Српске православне цркве великог броја научних прегалаца из Србије и из иностранства (из Русије, Грчке, Пољске, Бугарске, Велике Британије, Немачке, Словеније). Како уредници у Предговору наглашавају: „Учесници су били позвани да синтетизују досадашња сазнања и пруже нове увиде у оквиру широког спектра предвиђених тема”, што ће

се након увида у садржину зборника испоставити као јасно постављен, а и постигнут циљ.

I

Текст првог тома зборника почиње уводним беседама – блаженопочившег патријарха српског Иринеја и епископа Игнатија Мидића (у том периоду декана православног богословског факултета у Београду). У првом тому зборника садржан је 41 научни прилог. Сви приложени радови припадају широј тематској целини под називом *Историјски љути Српске Православне Цркве*, у оквиру које се издваја група радова чија се разматрања тичу историјско-канонских питања аутокефалности Српске православне цркве, потом радови са тематиком из средњовековне српске црквене историје, те радови посвећени Српској православној цркви под османском влашћу, Карловачкој митрополији и др. српским покрајинским црквама, све до оних радова који се баве проблемима српске црквене историје 20. века.

Зборник отвара рад епископа Иринеја Буловића *Изворна и савремена аутокефалија са њосебним осврћом на ону коју је издејствовао Свети Сава 1219. године* (23–30), којим се даје историјски увид у семантику аутокефалности, њене типове и различите степене, те виђење перспективе саме аутокефалности у будућности цркве. Историјским односима Пећке и Цариградске патријаршије бави се доследно историјски научни прилог епископа Атанасија Јевтића, под насловом *Српска архиепископија жичка – Пећка патријаршија и Цариградска патријаршија, односи кроз историју* (31–48), пружајући целовиту слику како је текао процес од покрштавања српског народа, хиротонисања Светог Саве и Жичке беседе, кроз историјске околности признавања и укидања Пећке патријаршије. У раду митрополита Порфирија Перића *Мисија Цркве у српском народу као љод аутокефалије* (49–56) анализирају се мисионарски и пастирски рад Светог Саве, као два важна сегмента која су уграђена у темеље аутокефалности Српске православне цркве. Расветљавање врлинско-подвижничког лика првог српског архиепископа доноси текст Јоаниса Тарнанидиса *Ћућање Светиога Саве на ојџужбе охридској архиепископа Димитрија Хоматијана о злојојреби архијерејској чина* (57–62), док се улога и кључно дело Светог Саве у стицању самосталности српске цркве разматрају у прилогу Радомира Поповића, насловљеном *Аутокефалија Српске Православне Цркве 1219. године у светљу јединства и саборности Цркве* (63–70). Аутор Зоран Деврња у раду *Канонски и историјски контексти насћанка аутокефалне Жичке архиепископије* (71–80), анализира потезе које је први српски архиепископ предузео при процесу формирања Номоканона и добијања архиепископског достојанства цркве. Појединим аспектима црквених прилика у византијском хришћанском свету, уз по-

себан осврт на значај царева улоге епистемонарха цркве, као суштинске одлике општих црквених прилика какве су владале у време када је Свети Сава требало да буде посвећен за првог српског архиепископа, бави се веома занимљив рад историчара Срђана Пириватрића *Црквене њриликe у византијском свећу у време оснивања архиепископије свих српских и њоморских земаља 1219. године. Прилоі њроучавању њроблема* (81–90). Значај добијања аутокефалности Српске православне цркве и њен утицај међу словенским хришћанским светом предмет је рада Елене Владимировне Бељакове *О значении учреждения аутокефалии Сербској Цркви для славјанских церквей* (91–101).

Научни прилог Александра Задорнова, *Свидетельства Жития святого Саввы о характере независимого статуса церковной организации Сербского государства XIII столетия (историко-канонический анализ)* (103–108), који се бави значењем аутокефалности у историји цркве и хагиографским текстовима о Светом Сави, са историјско-канонског становишта, припада групи радова посвећених различитим питањима средњовековне српске црквене историје. Поједине практичне аспекте архијерејске службе Светог Саве разматра рад Мирка Сајловића *О многим рукојоложењима која је извео архиепиској Сава на Свећој Гори Аѡноској* (109–122), док се у прилогу Драгољуба Марјановића *Обликовање ѡправославља: књижевности и ѡисана реч у држави и ауѡокефалној Српској Цркви у 13. веку* (123–128) анализира начин апропријације и прикладног коришћења специфичних термина и фраза насталих у делима византијског књижевног наслеђа помоћу којих је створена слика о Светом Симеону Мироточивом. Коауторски рад Још једном о ѡубикацији Дивисиска (129–136) историчара Милоша Антоновића и Александра Иванова доноси научно засновану претпоставку убикације загонетног Дивисиска као локалитета Градиште код Девојачке стене у Темнићу. Постојањем и улогом епископије и митрополије Туркије, као и манастира у Угарској пре татарске најезде бави се рад Бориса Стојковског – *Византијска црква и њен уѡицај у Угарској (10–13. век)* (137–147).

У раду Ивице Чаировића *Однос ѡаје Инокентија III (1198–1216) ѡрема обласним владарима у Зајадној Европи* (149–170) разматра се однос папе Инокентија III и краљева на Западу и могући реципрочни утицаји владара и папе, однос папе и балканских, а и српских владара, а архимандрит Августин Никитин пише о сведочанствима из писаних средњовековних и каснијих извора о везама Хиландара и руских манастира у раду *Хиландар и Россия. Обзор церковно-литературных связей (Хиландар и Русија. Прејлед црквено-књижевних веза)* (171–180). Научни прилог Јелене Глушац *Задужбине династије Бранковић манастиру Хиландару* (181–192) садржи приказ доследног прилагања манастиру Хиландару угледне властелинске, потом и владарске породице Бранковић, чиме се убрајају у највеће светогорске, односно хиландарске добротини-

теље одмах после Немањића. Историчар Дејан Гашић у прилогу *Повести о византијској и српској одбрани православној вери у време Фирентинске уније цркава* (193–202) разматра утицај и последице потписане Фирентинске уније цркава на византијско друштво, као и на Српску деспотовину с почетка 15. века. Питањима из историјата Карловачке митрополије бави се рад историчара Ненада Нинковића *Пићање аутокефалности Карловачке митрополије током 18. века* (203–214), где се анализирају најважнији моменти који се односе на аутономију и аутокефалност Карловачке митрополије током 18. века, као и коауторски рад Милице Кисић Божић и Дејане Васин *Појавне дипломатско-мохачких владика од Ракоцијевој устанка до сједињења са Будимским владичанством* (215–224). Историјски развој Темишварске епархије и њен унутрашњи живот половином 18. века централна је тема рада историчара Љиљане Пузовић – *Темишварска епархија од Пожаревачкој мира до Темишварској сабора (1718–1790)* (225–242). Улогом манастира Ковиљ и житеља шајкашке области у очувању идентитета српског народа бави се у свом прилогу Мирослав Илић – *Шајкашка и манастир Ковиљ – чувари немањићкој предања* (243–251).

Историчар Недељко Радосављевић у раду *Београдски мир (1739) и реорганизација Пећке патријаршије* (253–264) разматра утицај, промене и последице потписивања Београдског мира, 18. септембра 1739. године, чиме је завршен рат између Хабзбуршке монархије и Османског царства, по Пећку патријаршију. Научни прилог Радована Пилиповића *Српске црквено-историјске теме у западном богословљу и историографији до краја 18. и почетка 19. века* (265–271) базиран је на контекстуализацији црквено-историјских радова код евангеличких и католичких писаца (Јохана Фредерика ле Брета, Михаела Марије Милишића и др).

У раду историчара Милоша Ковића *Устанничко наслеђе Српске Цркве (1594–1941): прилози истраживању односа између Цркве и државе* (273–287) у дужој историјској перспективи сагледава се устанничка улога српске цркве, чиме се даје допринос истраживању ширег, начелног питања односа између цркве и државе. Научни прилог Ненада Живковића *Аутокефалија као чинилац изградње државе: континуитет једној концепцији. Упоредни преглед добијања аутокефалија из 1219. и 1879. године* (289–299) доноси интердисциплинарну анализу концепта аутокефалије, њено изворно значење и еволуцију, те одређене специфичности добијања аутокефалије у 13. и 19. веку.

Централно питање рада Биљане Стојић *Српска Православна Црква на Кордуну (1881–1918)* (301–314) јесу проблеми и изазови са којима се Епархија горњокарловачка суочавала на простору Кордуна, док се рад Милоша Ернаута тиче односа Аустроугарске монархије према Српској православној цркви на данашњем канонском подручју Епархије бихаћко-петровачке – *Положај Српске Православне Цркве на канонском*

и одручју Епархије бихаћко-зейровачке у времену аустроугарске окупације 1878–1918. године (315–322). У раду Васиља Јововића *Свети Сава у периодичним и другим публикацијама у Црној Гори од 1835. до 1918. године* (323–337) разматра се култ Светог Саве у културно-просветном штићу друге половине 19. и почетка 20. века у Црној Гори, почевши од прве периодичне публикације, календара „Грлица” (1835). Научни прилог Велибора Џомића *Друго обновљење Пећке патријаршије (1918–1922)* (339–350) садржи историјски преглед другог обновљења Пећке патријаршије уз осврт на организационо и црквено-правно устројство обновљене Пећке патријаршије – Српске православне цркве. Улогом патријарха Варнаве у културно-просветном животу Србије између два рата бави се Ненад Идризовић у раду *Патријарх Варнава Русић као велики мецена и реорганизатор Патријаршијске библиотеке* (351–368), а Слободан Бобан Јокић разматра историјске, политичке, идеолошке, социјалне, економске и богословске чињенице током Другог светског рата у Црној Гори, као и начине утицаја на богослужбени и литургијски живот Цркве у раду *Свети Јајинско-богослужбени живот Српске Цркве у Црној Гори у току Друге светске рата* (369–379).

Фокус истраживања у раду који потписује Марк Чапман, *Nikolaj Velimirović and the Serbian Orthodox Church in England, 1914–1916* (Николај Велимировић и Српска православна црква у Енглеској, 1914–1916) (381–395), представљају учење и проповед Светог Николаја Велимировића у Енглеској, а кроз њих и утицај на цркву Енглеске, те значај Николаја Велимировића за упознавање необавештене енглеске јавности о Српској православној цркви. Научни прилог историчара Радмиле Радић *Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века* (397–418) разматра место и улогу Српске православне цркве у екуменском покрету између два рата и њену сарадњу са Англиканском (Енглеском) црквом. Питањем и проблематиком из савремене црквене историје 20. века бави се, између осталих, и рад Марка Николића *Кључни чиниоци односа Српске Православне Цркве (СПЦ) и Римокатоличке Цркве (РКЦ) од 1962. до 2000. године* (419–443), у којем се разматра однос двеју цркава после Другог светског рата, током комунистичког уређења у држави, као и после ратова деведесетих година, посебно у контексту иницијативе за институционални међуцрквени дијалог.

Ауторски чланак Јована Стојановића *On the Way to WCC Membership of the Serbian Orthodox Church: Correspondence Between the World Council of Churches and the Belgrade Patriarchate* (Српска православна црква на путу ка чланству Светском савезу цркава: Прејиска између Светској савезу цркава и Патријаршије у Београду) (445–452) садржи класификацију писама из преписке српских патријараха са Светским савезом цркава, као и других историјских списа који показују политичке, социолошке и

II

Други том зборника сабира четрдесет радова, подељених у две тематске целине. Прву целину чини тринаест радова и обједињени су тематском окосницом *Пушјеви српског бојословља*. Ова целина започиње радовима који су посвећени богословљу Светог Саве. На првом месту је научни прилог студеничког игумана архимандрита Тихона Ракићевића *Одредбе за унутрашњи и спољашњи монашки живот и игумана студеничкој Саве Немањића* (13–21), у коме сагледава саджај и улогу уредби Студеничког типика у монашком животу уопште, али не само када је реч о унутрашњем устројству већ и када је посредни однос према сопственом народу, који Свети Сава гледа као Нови Израил, народ изабрани. Предмет рада Саве Милина *Беседа Светиој Саве о правој вери* (23–30) јесте друштвени и духовни контекст произношења Савине Беседе о правој вери на Жичком црквено-народном сабору 1221. године, њена библијска и предањска утемељеност, као и проповедничка улога Светог Саве. У чланку под насловом *Упоишреба и рецепција Новог Завета у делима Светиој Саве* (31–44) Драган Радић указује најпре на утицај Новог завета и уопште светописамских места на богословску мисао Светог Саве, а потом на рецепцију Новог завета у Савином писаном стваралаштву, нарочито књижевном, у *Житију Светиој Симеона*. Дражен Перић у раду *Историјско-бојословља Светиога Саве са апокрифским и апокрифичким Предањем* (45–56) показује да је Свети Сава по своме богословском учењу био следбеник православног патристичког богословља, али и у свом просветитељском делању и подвижничком животу.

Могућност сарадње хуманистичких дисциплина у тумачењу Светог писма представљен је у раду Владана Таталовића, насловљеном *Каноничким дисциплинарним исцртавањима у библијској егзегизи: Свадба у Кани (Јн 2,1–11) у живопису манасхира Каленића* (57–72). Аутор то чини на примеру повезивања литерарне и теолошке структуре првог Христовог чуда претварања воде у вино у Кани Галилејској и његове ликовне представе у каленићком живопису, што је у прилогу праћено одговарајућим ликовним и графичким илустрацијама.

Историја богословске науке од 18. до 21. века код Срба осветљава се у неколико наредних радова. Развоју и историјату проучавања Старог завета пажњу је посветио Ненад Божовић у раду *Пушјеви српске старозаветне библијистике у 20. веку* (73–93). Аутор разматра теме, методе и рецепцију у раду наших старозаветника, са посебним освртом на утицај средине у којој су се они образовали, односно преовлађујућег метода и приступа (историјско-критички и др.) на формирање њиховог научног и теолошког портрета. Осветљено је дело(вање) епископа Иринеја Тирића, епископа Николаја Велимировића, епископа Тихона Радовановића, проф.

др Душана Глумца, проф. др Милоша Ердѣљана, аве Јустина Поповића, епископа Атанасија Јевтића, митрополита Амфилохија Радовића, проф. др Драгана Милина и проф. др Илије Томића. Такође се и у раду Владислава Пузовића *Путићи сръске црквеноисторијске науке: сръски боѳослови као исѳраживачи исѳорије Сръске Цркве (95–120)* износи преглед, као и критички осврт и контекстуализација истраживања историје сръске цркве од 18. до краја до 20. века, кроз радове педесет сръских историчара цркве, нпр. од архимандрита Јована Рајића и митрополита Стефана Стратимировића, преко браће Руварац, архимандрита Нићифора Дучића, проте Стевана Димитријевића, проте Радослава Грујића, Ђока Слијепчевића до епископа Саве Вуковића. У чланку *Влияние Киевской духовной академии на развитие сербского богословия на примере Чедомира Марьяновича (Утицај Кијевске духовне академије на развој сръске боѳословије на ѳимеру Чедомира Марјановића)* (121–133) Владимир Бурега указује на утицај Кијевске духовне академије преко сръских богослова који су се тамо образовали, попут Чедомира Марјановића. Под утицајем професора Маркелина Олесницког и „новог богословља”, које се залагало за удаљавање од западне схоластике и прилагођавање потребама савременог живота. Његово деловање на нашим просторима није било прихваћено, а аутор сматра да је Марјановић фигура којој треба посветити још пажње.

Различите манифестације идеје светосавља разматра више радова. Студија Богољуба Шијаковића, под насловом *Тойѳрафија идеја за акѳуелизацију међуратне расѳраве о свейѳосављу* (135–152), употпуњује као трећи, завршни сегмент његову обраду теме *Свейѳосавље и философија живоѳиа*. Аутор најпре указује на политичке околности у Краљевини Југославији, а потом на рецепцију философије живота код међуратних сръских мислилаца, као и на њихову увереност у културну мисију Словена и на потребу да се мисли аутентично. Потом сагледава идеју светосавља код сръских интелектуалаца тридесетих година 20. века, даје поређење Светог Саве и Доситеја, диференцијацију унутар историјског феномена просветитељства, природу херменеутичког и перспективистичког приступа и важност културе памћења. Став аутора јесте да су идеје и дело Светог Саве и светосавље део сръског онтолошког идентитета и морају бити „свјесни садржај нашег трајног и стабилног памћења”. У раду *Мисли о Свейѳом Сави и свейѳосављу: ѳимери Свейѳѳ Николаја Жичкоѳ, Свейѳѳ Јусѳина Ђелицкоѳ и Аѳанасија Јевѳића* (153–166) Владимир Цветковић сагледава рефлексије о Светом Сави и светосављу у богословској мисли и делима поменутих теолога у контексту њиховог образовања и духовне климе у којој су узрастали. Драган Ашковић у раду *Свейѳосавље између народнообредноѳ и хриѳћансковизантијскоѳ ѳредања* (167–176) показује да је наша народна традиција у додиру са византијским хриѳћанством опстала, јер је народном традицијом стварана и обогаћивана хриѳћанско-

византијска. На тај начин је испољавана вера са националним примесима, захваљујући чему су се сачували многи елементи идентитета. Научним прилогом *Христолошка аретологија Прейодобној Јустина Телијској* (177–187) Свилен Тутеков пружа допринос познавању богословске мисли аве Јустина, истичући да он ствара сопствену аретологију у неопатристичком духу, а у њој су препознатљиви зачеци аутентичне аскетске патристичке теорије о личности. Златко Матић испитује у раду *Бојомољачки њокреј: еклисиолошка процена једној феномена* (189–198) „проблематичне и недовољно критички процењене” стране Богомољачког покрета у контексту потребе за додатним груписањем хришћана, утицаја на црквено устројство, хијерархијски поредак и могуће неправославне утицаје.

Други део овог тома зборника је обимнији и разноврснији, јер се под широким насловом *Српска Православна Црква у српској и европској култури* обједињују радови из филологије (археографије, текстологије, књижевне поетике и историје књижевности), химнографије, историје образовања, историје уметности и културне историје, односно улоге и доприноса Српске православне цркве домаћој и европској култури. След радова из области филологије започиње Миланка Убипарип прилогом *Српскословенски осмогласник и његово Климентиа Охридској* (199–207), у коме разматра кодиколошке особине, величину кодекса, материјал за писање, време исписивања рукописа (крај 13. и почетак 14. века), као и место настанка српскословенских преписа осмогласника. Анализом химнографског стваралаштва Климента Охридског у склопу српскословенског октоиха показала је да књижевно дело није само пасивно присутно у другој националној традицији, него опстаје и прилагођава се новом културном простору. Симон Малменвал (Simon Malmenvall) у раду *Passion-Bearers in Medieval Slavic Hagiography: Boris and Gleb of Rus' and Jovan Vladimir of Dioclea* (*Стирасиоџерци у средњовековној словенској хагиографији: синови кнеза кијевској Борис и Глеб и Јован Владимир, кнез Дукљански*) (209–221) пише о мученицима, страстор(е)рпцима из владајућих слојева који следују Христу и одричу се световне моћи а страдају од руку својих сродника у словенској хагиографској књижевности. Малменвал истиче да је код Источних Словена развијен култ Бориса и Гљеба, пострадалих 1015. године, а паралела код Јужних Словена био би кнез Јован Владимир Дукљански, пострадао између 1010. и 1018. Житије кнеза Владимира није израсло у политички култ заштитника државе као у случају Бориса и Гљеба Руских, али аутор истиче да је повест о Јовану Владимиру утицала на *Житије Свештој Симеона* од Стефан Првовенчаног, јер је ово житије имало улогу у изградњи култа светородне династије Немањића. Рад Зорице Витић *Словенски њрејиси „Житија свештој Саве Освећеној” на Свештој Гори* (*О њуџевима расџросџирања сџарих словенских њревода*) (223–228) има за предмет словенске преписе превода *Житија Свештој Саве Освећеној*, који сведоче о старини овог текста у словенској писмености. Најстарији

словенски преписи *Житија Светиої Саве Освећеної* настали су највероватније на јужнословенском терену, о чему сведоче паралеле са *Житијем Светиої Антонија*, будући да се може претпоставити исто време настанка превода и заједнички пут из Бугарске преко Свете Горе на север у Русију, пре него што су се на Светој Гори појавили нови преписи нових превода. У раду *Интертекстуалне везе Савиної Житија Светиої Симеона и I и II Хиландарске њовеље* (229–237) Маја Анђелковић показује да упоредна анализа текстова може донети важне помаке у проучавању ауторства и литерарних узора у средњовековним текстовима. Она пореди Савино *Житије Светиої Симеона*, тј. прво слово Студеничког типика и Немањину и Стефанову *Хиландарску њовељу*. Издвојићемо два занимљива резултата овог поређења. За алегоријску представу Свете Горе ауторка сматра да је Сава није преузео од Стефана Првовенчаног из *II Хиландарске њовеље*, него да има старији књижевни узор у *Повесци о Варлааму и Јоасафу*, који је такође био узор у осликавању њихових представа у Богородичиној цркви у Студеници. Исто тако, ауторка тврди, без обзира на сву сложеност питања, да је Свети Сава уносећи текст *I Хиландарске њовеље* у *Житије Светиої Симеона* начинио први аутоцитат и прву аутопарафразу у историји српске књижевности. Владан Тријић у свом прилогу *Бечки њрепис Теодосијевої Заједничкої канона Светиом Симеону и Светиом Сави 4. ѓласа* (239–248), са археографског становишта, истражује текстуално окружење у коме се појављују преписи Заједничког канона Теодосија Хиландарца, а било је познато пет, и доноси текст новог, шестог, бечког преписа, тј. из српскословенског Псалтира с последовањем из 16. или 17. века који се чува у рукописној збирци Националне библиотеке Аустрије. О лику Светог Саве у српској и руској житијној књижевности пише Јулија Горобец (Јулия Горобец) у раду *Образ св. Саввы в сербској и русској агиографији (Слика Светиої Саве у српској и руској хаїнографији)* (249–258), стављајући акценат на генезу преписа Теодосијовог *Житија Светиої Саве* у Русији 16–18. века, којих има чак 78. Коауторски рад Анатолија Аркадјевича Турилова и Снежане Јелесијевић *Нове чињенице о Светиом архиепископу српском Арсенију* (259–276) обогаћује науку новим открићима. Најпре доноси податак о непознатом спомену упокојења Светог Арсенија 11. марта, сачуваном у месецослову Буниловог јеванђеља из последње четвртине 13 – почетка 14. века, затим описује и доноси део службе овом светитељу из последње трећине 13 – прве трећине или друге четвртине 14. века, указује на светитељево пролошко житије у Месецослову и житијима за октобар из треће четвртине 17. века и приказује новопронађене стихове Светом Арсенију из Минеја за октобар из 1388. године. Татјана Суботин-Голубовић у раду *Тилолоѓија и химнографски реѓерѓоар српских литурѓијских зборника 13. века* (277–285) пажњу посвећује не тако бројним преписима литургијских зборника који садрже химнографски материјал (минеји, триоди, октоиси). Преписи ових богослужбених књига из 13. века

сведоче о обредном животу цркве у то време, пружају податке о рецепцији преводне византијске химнографије код православних Словена и чувају најстарија дела словенских аутора с краја 9. и из првих деценија 10. века (Климента и Наума Охридских, Константина Преславског). Предмет рада Јоване Станојловић *Архитектонске заставице у српским рукописним књигама краја 13. и прве половине 14. века (287–300)* представљају декоративна заглавља која имају архитектонску структуру храма, али и други елементи који се срећу у илуминацији, као што су молитве или криптограми изнад заставица итд. Поред тога, ауторка упређује архитектонске заставице у српским рукописима са оним из других ћириличких и византијских кодекса. Светлана Томин у раду *Буђановачко јеванђеље – шраћом рукописа из 1548. године (301–314)* износи повест и особености једне изгубљене рукописне књиге којој је предложак било *Четворојеванђеље* из штампарије Црнојевића, испоставило се – пета инкунабила из ове штампарије, од које није остао ниједан примерак. Траг *Буђановачком јеванђељу* губи се после смрти патријарха Гаврила Дожића, али ауторка, после свих изнетих чињеница из живота рукописа, поручује: „Ако је Буђановачко јеванђеље успело да се сачува у два маха – први пут 1937. године, када је спречена његова продаја у иностранство, а други пут у току Другог светског рата, када се налазило у згради Патријаршије – има наде да ће се оно пронаћи. И у његовом случају, потврдила се изрека *habent sua fata libelli*” (311). Са текстолошког становишта, Јержи Остачук (Jerzy Ostarczuk) истражује три штампана четворојеванђеља српске редакције – Рујанско (1537), Београдско (1552) и Мркшино (1662) у раду *Старопечатные издания кириллических четвероевангелий сербского извода церковнославянского языка: предварительная текстологическая характеристика (Сѣра шѣтамѣана издања ћириличних четворојеванђеља у српској редакцији црквенословенског језика: љрелиминарне љекѣолошке каракѣеристѣике)* (315–324). Старој штампаној књизи на српскословенском, која је имала у доба османске власти немерљив значај за богослужбени живот, посвећен је рад Мирослава Лазића под насловом *Инкунабуле и љалеоѣиѣи: српскословенске шѣтамѣане књѣе од краја 15. до средине 17. века (325–344)*. Аутор истиче да је прва у низу ових издања цетињска инкунабула *Окѣоих љрвоѣласник* из 1494. године, а д је последња Ђинамијев *Псалѣир с љоследовањем*, објављен 1638. године у Венецији. Као последња књига одштампана на српскословенском језику, може се узети *Триод цвейѣни*, објављен у Трговишту 1649. године, по налогу влашке кнегиње Јелена. Како аутор износи, у периоду од једног и по века објављено је око четрдесет српскословенских издања намењених богослужбеним и верским потребама, тј. процењује да је одштампано између десет и петнаест хиљада примерака књига, а можда и више. Уз цетињска издања, највећи број инкунабула и палеотипа потицао је из венецијанских штампарија, пре свега из штампарије Божићара Вуковића и његовог сина Вићенца. Ове

штампане књиге коришћени су и у другим православним срединама и имале су знатан утицај на развој словенске књиге уопште, на првом месту онима које су припадале румунском и руском књижевном корпусу. У раду *Српско рукописно наслеђе и руска црквенојојачка култура: настајанак једне нове синтeze* (345–356) Ана Рашковић представља, са илустрацијама, своје откриће архаичне фитне нотације у српским минејима из 14. века у самогласним стихирама служби светитељима Сави и Арсенију, које показује да су заједно са српским химнографским текстовима у Русију доспели и архаични напеви, који су наставили живот у руској традицији црквеног појања. Десетине руских музичких рукописа из најзнаменитијих руских манастира и других преписивачких центара сведоче о синтези српске химнографије обележене фитном нотацијом и руске знамене појачке традиције, која је успела да сачува и у великој мери обогати музичке верзије ових српских химнографских текстова.

Милена Мартиновић у раду *Помени зейских епископа и црногорских митрополија у српском рукописном наслеђу (13–18. вијек)* (357–367), на основу сачуваних извора који припадају српском рукописном наслеђу, хронолошки настоји да успостави попис зетских епископа, касније зетских, односно црногорских митрополита, од 1220. године до почетка 18. века.

Славица Васиљевић Илић у раду *Женски ликови из Библије у старој српској књижевности* (369–376) издваја женске библијске личности (Ева, Сара, Марија Магдалина, Марта и Марија, пет мудрих и пет лудих девица, удовица са две лепте итд) заступљене у житијима старе српске књижевности, затим анализира у ком делу композиције и у којим микрожанровима се јављају, као и какву улогу имају у тексту – као активни или пасивни носиоци радње датих сцена. Радом *Свети Сава Српски и његов удео у нормирању и формирању бојослужбеној језика Српске Цркве* (377–384) Гордана Јовановић осветљава друштвено-политичке и културне прилике, али и идеолошке оквире, у којима Свети Сава успоставља нове токове у српској писмености – рашки правопис, износећи филолошке особености рукописне традиције тог преломног периода. У коаторском раду *Лексичка сујсјијуција као одраз старозавешне вере: грчки извори и рани црквенословенски преводни еквиваленти* (385–392) Милосав Вешовић и Зоран Ранковић указују на проблеме који се јављају приликом превођења библијскога текста, будући да оно увек подразумева извесна ограничења у избору речи због конотација било у језику оригинала било у језику превода. То се поткређује примерима приликом превођења Старога завета са јеврејског на грчки језик, потом Библије са грчког на црквенословенски.

Идејама у образовању бави се неколико наредних радова. Синтетички рад Драгомира Санда *Просветна улога иконе и представе њених школа на живописима средњовековних српских манастира* (393–404) указује на дидактичку улогу икона и живописа коју су имали у осмо-

вековној историји српске цркве, као и на узајамност реалног живота и библијских представа. Наиме, на иконе је утискиван печат једног доба: видљива је материјална култура, као намештај, материјал за писање књига, медицински инструменти, одећа итд. Владимир Симић у раду *Захарија Орфелин, њијетизам и рано њросветијтељство код Срба* (405–412) пише најпре о утицају протестантских идеја на Захарију Орфелина са којима се могао срести на академији коју је у Новом Саду основао бачки епископ Висарион Павловић, а потом се ране просветитељске идеје код Срба у Хабзбуршкој монархији у 18. веку посматрају у односу на чињеницу да су поједини представници јерархије Карловачке митрополије одржавали везе са професорима из протестантских образовних средишта у Пожуну или Халеу. У раду *Теоријски зајворници класичног образовања у Српској Православној Цркви: Дионисије Новаковић и Никодим Милаш* (413–424) Ненад Ристовић испитује домете и значај двају теоријских у текстова у виду беседа за избор образовног модела – први *О похвалах и ползје наук свободних* (1742) Дионисија Новаковића и други *Пошреба класичног образовања за кандидатије бојословије* (1887) Никодима Милаша. Саша Марковић у раду *Хришћанске вредности у њросветијтељској делатности Учителијске школе у Сомбору 1778–1918* (425–435) показује плодну симбиозу хришћанских вредности и школског градива и приступа у Норми, или Препарандији, тј. у Учителијској школи у Сомбору.

Будимир Алексић у прилогу *Цетињски митрополијти Пејровићи Њејоши и Косовски завјет* (437–450) анализира књижевне и друге текстове митрополита Петровића Његоша настале на народној традицији Косовског боја, Видована и Косовског завета и показује да они, независно од уметничке вредности, имају идеолошку компоненту, изражену у ставу да се српски народ мора осветити за косовски пораз и обновити српску средњовековну државу. Историчар Радивој Радић у раду *Прелиставајући б. књију Злајног руна (Средњовековна Српска Црква у делу Борислава Пекића)* (451–456) показује на индикативним примерима да је Пекић био добар познавалац и средњовековне српске историје и цркве. Пекић ове чињенице некада износи веродостојно, а некада им даје ироничан или други стилски призивок условљен поетиком романа.

Последњи низ радова посвећен је историји уметности. Синтезу градитељских обележја задужбина краља Милутина представља Аријадна Воронова у раду *Српска архитектура у доба краља Милутина (1282–1321): рашка традиција и византијска обележја* (457–467). Ово раздобље, под утицајем друштвених промена, означава смену рашке школе и наступање новог, српско-византијског стила у архитектури и сликарству, што је представљено у описима Милутинових ктиторских подухвата: изградња манастира Светог Никите у Чучеру код Скопља, преграђивање Богородице Љевишке, обнова цркве Светог Ђорђа у Старом Нагоричану, изградња католикона манастира Бањске, изградња Краљеве

цркве у Студеници, изградња католикон манастира Хиландара и изградња Грачанице као врхунац стваралаштва тога доба. Анђела Гавриловић у раду *О разлозима сликања шестокрилој на надбедренику Светог Саве Српској на фресци уз иконостас у њараклису рођења Богородице у Хиландару* (469–475) износи мишљење да шестокрила небеска сила не представља само орнамент на архијерејској одежди, него да она представи Светог Саве даје посебну посебну важност и има специфично, идеолошко значење. Пажње вредан је и рад Иване Лемкул (Ivana Lemcool) *Astronomical Imagery in the Painting of the Lesnovo Narex: Iconographic Innovations in Serbian Medieval Art (Астрономске иредставе у сликарству иријраиће манастира Лесново: иконографске новине у српској средњовековној уметности)* (477–493), који за предмет има фреску која илуструје почетне стихове 148. псалма у припрати манастира Лесново. Та представа, на којој су светила, планете, знакови зодијака, космичке и временске појаве, као ветар, воде, град и снег, прва је тога типа у раној уметности. Ауторка, прилажући одговарајуће илустрације, даље у раду истражује њене узор, раширеност, али и значење, симболички и идеолошки потенцијал. Други том, а тиме и зборник затвара рад историчара уметности Игора Борозана, под насловом *Уобличавање и иредображај лика Светог Саве у релијјском сликарству 19. и ирвих деценија 20. века* (495–511). Аутор приказује постепени иредображај у ликовном представљању Светог Саве, који је започео 1815. године на архијерејском трону Богородичине цркве у Земуну композицијом Арсенија Теодоровића *Свети Сава мири браћу*, а на шта су даље утицали нових ликовни, стилски и идејни оквири (назаренско сликарство, бидермајер, романтизам, идеалистички реализам, симболизам итд.). Између два рата лик Светог Саве је успостављен у складу с наративом обновљене Патријаршије, а почивао је на рецепцији фреске из манастира Милешеве, а све мене поткрепљене су ликовним прилозима представа Светог Саве код водећих сликара тог периода (Арсеније Теодоровић, Дичо зограф, Константин Данил, Павле Симић, Димитрије Аврамовић, Стева Тодоровић, Ђорђе Крстић, Анастас Стефановић, Пашко Вучетић, Урош Предић).

И на крају овог тома налази се *Именски рејистар* (513–523).

Двотомни зборник посвећен осамстогодишњици самосталности Српске православне цркве доноси широку палету обрађених тема не само из теологија већ из различитих научних области и дисциплина повезаних са животом и делатношћу цркве, бројне синтезе, историјске прегледе, сагледавања неких појава из других углова, представљања и тумачења архивске грађе, решења постојећих питања и отварања нових, откривање нових рукописа и података из рукописних заоставштина итд. Оваквим научним и издавачким подухватом Православни богословски факултет

и теолошка наука у нас оправдавају своје место у групи друштвено-хуманистичких наука.

Наташа С. Вуловић Емонтс*

Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

Марина Љ. Спасојевић**

Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

УДК 821.163.41.09 Драинац Р. (082)

Књижевно дело Рада Драинца: ново читање, Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу, Народна библиотека „Раде Драинац” Прокупље и Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Ниш – Прокупље 2020, 203 стр.

Зборник *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање* обједињује четрнаест радова са научног скупа одржаног у организацији Српске академије наука и уметности – Огранка САНУ у Нишу, Народне библиотеке „Раде Драинац” у Прокупљу и Филозофског факултета у Нишу 26. августа 2020. на Универзитету у Нишу и 27. августа 2020. године у Народном музеју у Прокупљу.

Повод за организовање скупа била су два јубилеја: педесетогодишњица манифестације „Драинчеви дани” и сто двадесет година од песниковог рођења. Скуп је један од резултата истраживачких пројеката „Књижевна и језичка прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије” студијског програма *Србисџика* и „Књижевна прошлост и са-

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs